

แบบเสนอโครงการวิจัย (research project)
ประกอบการเสนอของบประมาณจากกองทุนวิจัยคณะศึกษาศาสตร์
ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

ส่วน ก : ลักษณะโครงการวิจัย

- โครงการวิจัยใหม่ ที่มีระยะเวลาวิจัยสิ้นสุดในปีงบประมาณที่เสนอขอ
- โครงการวิจัยต่อเนื่องระยะเวลา.....ปี ปีนี้เป็นปีที่.....

ความสอดคล้องของโครงการวิจัยกับประเด็นยุทธศาสตร์ของคณะศึกษาศาสตร์
(สามารถเลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ยุทธศาสตร์ที่ 1 การผลิตบัณฑิต
- ยุทธศาสตร์ที่ 2 การวิจัย
- ยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริการวิชาการสู่สังคม
- ยุทธศาสตร์ที่ 4 การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
- ยุทธศาสตร์ที่ 5 การบริหารจัดการที่ดี

ส่วน ข : องค์ประกอบในการจัดทำโครงการวิจัย

1. ชื่อโครงการวิจัย

ภาษาไทย : การพัฒนานวัตกรรมการสอนนอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบทใน
จังหวัดปัตตานี

ภาษาอังกฤษ : The development Non-formal teaching Innovative of local
wisdom rural communities in Pattani Province

2. คณะผู้วิจัย และสัดส่วนที่ทำการวิจัย ระบุเป็น (%) ของคณะผู้วิจัยแต่ละคน

หัวหน้าโครงการ

ชื่อ-สกุลผู้วิจัย รองศาสตราจารย์ ดร.ศักรินทร์ ชนประชา สัดส่วน 50 (%)

หน่วยงานที่สังกัด คณะศึกษาศาสตร์

E-mail : sakkarin.c@psu.ac.th

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : 0865098808

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุลผู้ร่วมวิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรวัดน์ ต้นสกุล สัดส่วน 25 (%)

หน่วยงานที่สังกัด คณะศึกษาศาสตร์

E-mail :-.....

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : 086-9473742

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุลผู้ร่วมวิจัย ดร. ปาติดา สายรัตทองพัฒนพิชัย สัดส่วน 25 (%)

หน่วยงานที่สังกัด คณะศึกษาศาสตร์

E-mail :-.....

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : 085-3141460

3. ประเภทของการวิจัย งานวิจัยเชิงคุณภาพ

4. คำสำคัญ (keywords) ของโครงการวิจัย การพัฒนานวัตกรรมการสอนนอกระบบ, ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท

5. ความสำคัญ และที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) คือแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในชุมชนชนบทไทย เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ที่กลุ่มชนในพื้นที่ได้สร้างขึ้นจากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิด วิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้เฉพาะหลากหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวอาจไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของภูมิปัญญาเอง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งเป็นหนึ่งในองค์ความรู้ที่เป็นรากฐานสำคัญของชุมชน เป็นเรื่องของระบบความรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านมีการสืบทอดอย่างเป็นระบบแบบแผนที่มาจากการสั่งสมประสบการณ์ซึ่งความรู้หรือระบบความรู้ของชาวบ้านเหล่านั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนไปยุคสมัยและกาลเวลา ถูกจัดเก็บเป็นฐานความรู้โดยกระบวนการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นผลผลิตที่ตีงามมีคุณค่ามีประโยชน์ในการนำมาใช้ในชีวิตจริง ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีหลากหลายสาขาที่น่าสนใจ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุทัยธานี (2565 : 3-6) ได้สรุปสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการแบ่งประเภทของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติและสภานุกรมสำหรับเยาวชน โดยสรุปไว้ 8 ด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านหัตถกรรม ด้านอุตสาหกรรม ด้านการแพทย์ไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม และด้านอื่น ๆ เช่น อาหาร วัฒนธรรม ถึงแม้จะมีความหลากหลายในสาขาต่าง ๆ ซึ่งองค์ความรู้ที่นั้นกระจายอยู่ในแต่ละภูมิภาคของประเทศ แต่ทุกสาขาจะมีกระบวนการสืบทอดและถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่เดิมและได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาที่ยาวนานตามธรรมชาติ จนเกิดเป็นทักษะความชำนาญสามารถนำมาแก้ไขปัญหา ใช้ประโยชน์และพัฒนาในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยที่ตนดำรงชีพอยู่จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่และสืบทอดต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด การถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาจากรุ่นต่อรุ่นนั้นมีหลากหลายวิธีการเช่น การบอกเล่า บรรยายด้วยวาจา การสาธิต การปฏิบัติจริง การถ่ายทอดโดยให้เรียนรู้จากสื่อด้วยตนเอง การถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อ การถ่ายทอดโดยบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ เช่น ตำราต่าง ๆ เป็นต้น กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ บุคคลที่อยู่ร่วมกันในชุมชน และสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถสัมผัสได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตในชุมชนชนบทไทยนั้นจะมีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาในชุมชนเพื่อการดำเนินชีวิต

เป็นอย่างมาก ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นรากฐานที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต่าง ๆ อย่างแยกกันไม่ออก

แต่จากสภาพการณ์ในปัจจุบันปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอและขาดความเป็นตัวของตัวเองของสังคมไทย อันเนื่องมาจากการขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพราะถูกรอบงำจากภูมิปัญญาสากล การจัดการศึกษาในปัจจุบันมีเนื้อหาด้านภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย ทำให้การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง คนไทยไม่สนใจศึกษาภูมิปัญญาไทย เป็นผลทำให้สังคมไทยต้องเผชิญกับวิกฤตทางปัญญาซึ่งเห็นได้ชัดเจนคือพึ่งตนเองในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันไม่ได้ อันเป็นผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยในวงกว้าง อีกทั้งจากสภาพสังคมไทยในยุคปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านวัตถุ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งส่งผลต่อทัศนคติและค่านิยมไปในทิศทางที่สุ่มเสี่ยงต่อการล้มรากเหง้าของตนเอง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยในขณะนี้ ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐที่มุ่งตอบสนองความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมละเลยสังคมเกษตรกรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเปรียบเสมือนรากฐานของชีวิตในอดีต ขาดการยอมรับภูมิปัญญาไทย ขาดความภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาในอดีต วิธีการดั้งเดิมถูกดูแลไม่ทัตเทียมอารยะธรรมตะวันตก เช่น วิธีการกินอยู่ การแต่งกาย ละเลยภูมิปัญญาไทยที่มีคุณค่า ขาดการเกื้อหนุนระหว่างเครือญาติและชุมชน ขาดความเชื่อมั่นต่อภูมิปัญญาของตนมีความเชื่อที่ผิด ๆ ว่าคนต่างชาติต้องเก่งกว่าคนไทย การไม่ยกย่องภูมิปัญญาไทยของคนไทยด้วยกันก่อให้เกิดความชะงักงัน หยุดการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ ๆ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2565 สืบค้นใน <https://www.moe.go.th>)

นอกจากนั้นแล้วด้านของการพัฒนาชุมชนในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่ผ่านมามักจะเป็นไปในลักษณะของการหยิบบิ้นหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการยึดยึดโดยเฉพาะในสังคมชนบทไทย นักพัฒนาทั้งหลายมักจะมีมุมมองในลักษณะที่เห็นชุมชนชนบทไทยยากจน ไม่สามารถพึ่งตนเองและปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่ได้ จึงทำให้นโยบายและแนวทางการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชนเป็นไปในรูปแบบการให้การสงเคราะห์ด้วยการนำปัจจัยต่าง เช่น ความรู้ทางวิชาการ เทคโนโลยี งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัย และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ลงสู่ชุมชน ทั้งที่ความเป็นจริงนั้นธรรมชาติของชุมชนทุกชุมชนจะมีความรู้ที่หลากหลายและเป็นรากฐานสำคัญของชุมชนแฝงตัวอยู่อย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพในชุมชนนั้น ๆ ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนจะถูกถ่ายทอดสู่สมาชิกในชุมชน 2 รูปแบบคือ อย่างเป็นทางการหรืออาจเรียกว่าอย่างเป็นทางการ (Formal) และอย่างไม่เป็นทางการ (Informal) โดยมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งการนำเอาองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนชนบทไทยมาใช้ให้เกิดประโยชน์ยังมีปัญหาและข้อจำกัดหลากหลายประการ สุภรชต์ อินทรเทพ และคณะ (2560 : 280) ได้ศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ในการดำรงชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน จังหวัดสระแก้ว พบว่า หมอพื้นบ้านมักหวงความรู้โดยยึดหลักการในการถ่ายทอดความรู้ให้เฉพาะลูกหลานใกล้ชิดเท่านั้นโดยใช้วิธีการบอกเล่าและลงมือปฏิบัติโดยไม่มีการเขียนบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งถ้าไม่มีการรวบรวมข้อมูล ต่าง ๆ ไว้จะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายไป ขณะเดียวกันคนรุ่นใหม่ก็ไม่ให้ความสนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรเพราะการแพทย์แผนปัจจุบันให้การรักษาที่สะดวกและรวดเร็วกว่า รวบรวมถึงหน่วยงานราชการหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและดูแล

สุขภาพของคนในชุมชนก็ไม่มีการณ์รณรงค์ให้มีการสืบทอด การใช้สมุนไพรเท่าที่ควร จึงขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและไม่มีสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ให้เข้าถึง ประชาชนในระดับชุมชนทั่วไปขาดผู้นำในการรวมกลุ่มและการถ่ายทอดการอนุรักษ์ฟื้นฟูการใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวันอย่างเป็นระบบ เป็นต้น สารานุกรมสำหรับเยาวชนไทย (อ้างถึงใน <https://web.ku.ac.th/schoolnet/snet6/envi5/panya/panyan.htm>) ความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาพื้นบ้านบางอย่าง การใช้ยาสมุนไพรบางชนิด เพราะหมอยาเก่ง ๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้กับคนอื่น หรือถ่ายทอดแต่คนต่อมาไม่ได้ปฏิบัติเพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน ใช้ยาสมัยใหม่และไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือคลินิกง่ายกว่า สังคมสมัยใหม่มีระบบการศึกษาในโรงเรียนมีอนามัยและโรงพยาบาล มีโรงหนัง วิชชุ โทรทัศน์ และเครื่องบันเทิงต่างๆ ทำให้ชีวิตทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนไป บทบาทของวัด พระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่เริ่มลดน้อยลงลงไป การทำมาหากินก็เปลี่ยนจากการทำเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการขาย ผู้คนต้องการเงินเพื่อซื้อเครื่องบริโภคต่าง ๆ ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป ผลผลิตจากป่าก็หมด สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ผู้นำการพัฒนาหลายคนที่มีบทบาทสำคัญในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ เริ่มเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน หน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุน และการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ และค้นคิดสิ่งใหม่ ความรู้ใหม่เพื่อประโยชน์สุขของสังคม

ทางด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในลักษณะเป็นแหล่งเรียนรู้ นั้น การศึกษาในระบบ (formal Education) ค่อนข้างมีข้อจำกัดหลากหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องของเนื้อหาและเวลาเรียนที่มีเนื้อหาวิชาเรียนค่อนข้างมากรวมไปจนถึงการลงชุมชนแต่สำหรับการศึกษานอกระบบ (Non formal Education) หรือการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับนักรศึกษานอกระบบโรงเรียนมาอย่างยาวนาน ครูผู้สอนทางด้านการศึกษาอกระบบจะมีการบูรณาการความรู้ทักษะต่าง ๆ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในวิถีชีวิตของคนในชุมชน สุมาลี สังข์ศรี (2557 : 135) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยกับการส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างอาชีพ พบว่า ภูมิปัญญาไทยได้มีการส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ การช่วยเป็นวิทยากร เป็นแหล่งศึกษาดูงาน ส่งเสริมการประกอบอาชีพ ส่วนรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นมีหลากหลายลักษณะหลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่ การอธิบาย การสาธิต และการฝึกปฏิบัติจริง ยังมีได้เป็นรูปแบบที่ชัดเจน และจากการสรุปผลการดำเนินงานสำนักส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดปัตตานี (2566 : 22) เกี่ยวกับการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทางด้านวิชาอาชีพ พบว่า มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยในการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักศึกษาได้แต่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ยังค่อนข้างหลากหลาย ไม่เป็นขั้นเป็นตอน กระจายอยู่ตามพื้นที่ถึงแม้จะมีการรวบรวมเป็นคลังความรู้แต่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ยังเป็นการถ่ายทอดตามความเคยชินของภูมิปัญญาแต่ละท่าน หน่วยงานขาดการวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดความรู้ตามหลักการสอนในเชิงวิชาการอย่างเป็นระบบ ซึ่งหากมีการดำเนินการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมากกว่านี้ ศุภรชชตรา แสนวา (2563 :177) ได้รวบรวมและศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสานใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสานมี 8 ด้าน

มีความรู้ในการรักษารูปแบบของงานจักสานที่ได้เรียนรู้มาจากบรรพชน คงความเป็นเอกลักษณ์ในแบบเก่าไว้ และมีการเรียนรู้เพื่อพัฒนารูปแบบเพิ่มเติมให้ผลิตภัณฑ์มีความสอดคล้องตรงกับความต้องการของผู้ใช้งาน ส่วนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญานั้น วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้มีถึง 8 วิธี ได้แก่ การสอบถามหรือการถาม-ตอบ การบอกเล่าหรือมุขปาฐะ การสอนหรือการอบรม การสังเกต การฝึกปฏิบัติ การสาธิต การจัดทำหลักสูตรในโรงเรียน และการถ่ายทอดด้วยสื่อเทคโนโลยี ส่วนการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ ส่วนใหญ่ไม่ได้จัดเก็บหรือบันทึกองค์ความรู้ลงในสื่อรูปแบบใด วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ใช้กันทั่วไป คือ การบอกเล่าหรือมุขปาฐะ ซึ่งเป็นการสอนทำด้วยการพูดแบบปากเปล่าและเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้กันในครอบครัว เป็นต้น

โดยสรุป การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในลักษณะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านการศึกษานั้น พอที่จะสรุปได้ 2 เด่นสำคัญ ๆ ได้แก่ ด้านความคงอยู่ สุ่มเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญทางการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย เพื่อการปลูกฝังรากเหง้าทางความคิด ค่านิยมรวมไปจนถึงองค์ความรู้ที่ใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญและมีคุณค่าของความเป็นไทยให้แก่ผู้เรียน และด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ถึงแม้จะมีการรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับฐานข้อมูลของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่แต่ยังขาดการรวบรวมและสังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในเชิงวิชาการอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นแบบอย่างและนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมทางการศึกษา

จากข้อสรุปดังกล่าวทั้ง 2 ประเด็นที่สำคัญนั้น โดยเฉพาะด้านของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการเรียนการสอน หากจะว่าไปแล้ว กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นก็คือ กระบวนการจัดการเรียนการสอนนั่นเอง ซึ่งในวิถีชุมชนชนบทนั้น การถ่ายทอดความรู้อาจเป็นไปในลักษณะที่หลากหลาย เช่น การสาธิต (Demonstration) การสอนกลุ่มย่อยแบบศูนย์การเรียน (Learning Center) การแบ่งกลุ่มย่อย (Small Group) การศึกษาเป็นกลุ่ม (Study Group) การฝึกงาน (Internship) การจำลองสถานการณ์ (Simulation) การใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem - Based Learning) การสอนแบบลงมือปฏิบัติ (Active Learning) การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self -Directed Learning) เป็นต้น ขึ้นอยู่กับสภาพบริบทของสังคม ชุมชนหรือครอบครัวนั้น ๆ ซึ่งในแต่ละวิธีการถ่ายทอดความรู้นั้นมีจุดเด่นและจุดด้อยที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่น่าสนใจและเป็นจุดเน้นที่ควรค่าต่อการสืบค้นและนำมาเป็นแบบอย่างก็คือ ความรู้ ทักษะต่างๆ ที่ได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นนั้น วิธีการถ่ายทอดหรือกระบวนการถ่ายทอดแต่ละอย่างนั้น ทำไมความรู้ และทักษะต่าง ๆ ยังคงอยู่และติดตัวผู้ได้รับการถ่ายทอดหรือทายาทอย่างแนบแน่นถาวร ยากที่จะหลงลืมจนกลายเป็นวิถีชีวิตในชุมชน ซึ่งแตกต่างจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูในปัจจุบันที่พยายามค้นหา สืบค้นวิธีการสอนที่ทันสมัยและหลากหลายวิธีเพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน แต่ดูเหมือนว่ายิ่งค้นหา ยิ่งหลากหลายวิธีการ นักเรียนกลับมีความรู้ ความจำ หรือทักษะในการปฏิบัติเพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งท้ายที่สุดความรู้และทักษะต่าง ๆ เหล่านั้นก็หลงลืมสูญหายไป

ด้วยเหตุผลดังกล่าวที่ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับ “การพัฒนาวัตกรรมการสอนนอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบทในจังหวัดปัตตานี” เพื่อค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนชนบท รวมถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้นอกระบบ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้ได้มาซึ่งรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในเชิงวิชาการอย่างเป็นระบบ อันเป็นนวัตกรรมทางการเรียนการสอนนอกระบบที่สำคัญในการที่จะเป็นต้นแบบของการถ่ายทอด

ความรู้สู่ผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อปลูกฝังและพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่รู้จักท้องถิ่น ดำรงชีวิตบนฐานความรู้ในชุมชน อันจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการจะนำไปสู่คนที่มีคุณภาพของประเทศต่อไป

6. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 6.1 เพื่อค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ ในจังหวัดปัตตานี
- 6.2 เพื่อค้นหาและวิเคราะห์รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของระบบของของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ ในจังหวัดปัตตานี
- 6.3 เพื่อเปรียบเทียบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ ในจังหวัดปัตตานี กับวิธีสอนในรูปแบบต่าง ๆ เชิงวิชาการ
- 6.4 เพื่อสังเคราะห์วิธีสอนนอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ
- 6.5 เพื่อเสนอแนวทางในการนำรูปแบบวิธีสอนนอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ ที่ได้จากการสังเคราะห์ ไปใช้จริงในสถานศึกษาของสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดปัตตานี

7. ขอบเขตของโครงการวิจัย

7.1 พื้นที่ทำการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่จังหวัดปัตตานี 12 อำเภอ

7.2 กลุ่มเป้าหมาย มี 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ได้แก่ เจ้าหน้าที่สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำอำเภอ 12 ศูนย์และพัฒนาชุมชนอำเภอ 12 อำเภอ รวมทั้งสิ้น 24 คน

กลุ่มที่ 2 สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะที่ไม่มีรายชื่อในทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นของสำนักวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี รวมทั้งสิ้น 24 คน

กลุ่มที่ 3 สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 5 ได้แก่ ครูผู้สอนและผู้บริหารของสำนักส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ ในจังหวัดปัตตานี อำเภอ ๆ ละ 2 คน รวม 24 คน

7.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ

8. นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการที่จะใช้ในการวิจัย

8.1 นวัตกรรมการสอนนอกระบบ หมายถึง รูปแบบการสอนนอกระบบที่ได้จากการวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) เกี่ยวกับกิจกรรม (activities) และสังเคราะห์ เพื่อให้ได้มาซึ่งรูปแบบการสอนนอกระบบวิธีใหม่

8.2 การถ่ายทอดความรู้ของระบบ ในที่นี้หมายถึง วิธีสอนหรือขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ของระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนชนบทจังหวัดปัตตานี ที่ถูกถ่ายทอดอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามความคิดและการปฏิบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังผู้สืบทอด

8.3 ความรู้นอกระบบ ในที่นี้หมายถึง ความรู้ ทักษะและเจตคติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมีการ สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ยึดหยุ่นในเรื่องของเนื้อหาความรู้ เวลา สถานที่ วิธีการถ่ายทอด อื่น ๆ ตามสภาพชุมชนโดยที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้นอกระบบที่ได้รับไปใช้ในการ นำเนินชีวิตช่วยเหลือสังคมและชุมชนได้โดยทันที ซึ่งความรู้นอกระบบแบ่งออกเป็น 7 ลักษณะ ตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 มาตรา 4 (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 : 2) ได้แก่ 1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวปฏิบัติ ทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และ เทศกาล 4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 6) การเล่น พื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว 7) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ จะเดินการภายใต้กรอบตามตามพระราชบัญญัติส่งเสริมฯ นี้ ยกเว้นลักษณะข้อ ที่ 7 ซึ่งไม่สามารถเจาะจงลักษณะได้ชัดเจน จึงตัดออกเหลือความรู้นอกระบบใน 6 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา

1.1) วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องราวที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิต ด้วยวิธีการบอกเล่า เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นภาพ โดย แบ่งออกเป็น 7 ประเภท ดังต่อไปนี้

(1) นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าพื้นบ้าน เช่น นิทาน จักร ๑ วงศ์ ๑ นิทานประจำถิ่น นิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ นิทานเรื่อง สัตว์ นิทานเรื่องผี นิทานมุขตลก นิทานเรื่องไม้ นิทานลูกโซ่ ฯลฯ

(2) ตำนานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าที่มีความสัมพันธ์กับ ความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น

(3) บทร้องพื้นบ้าน หมายถึง คำร้องที่ถ่ายทอดในโอกาส ต่าง ๆ เช่น บทกล่อมเด็ก บทร้องเล่น บทเกี่ยวพาราสี บทจ้อย คำเซ็ง ฯลฯ

(4) บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม หมายถึง คำสวดที่ใช้ ประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น คำบูชา คำสมา คำเวหนาน คำให้พร คำอธิษฐาน คาถา บททำขวัญ บทอาถรรพ์ บทประกอบการรักษาโรคพื้นบ้าน ฯลฯ

(5) สำนวน ภาษิต หมายถึง คำพูดหรือคำกล่าวที่ใช้ในการ สั่งสอน มักมีสัมผัสคล้องจองกัน เช่น โวหาร คำคม คำพังเพย คำอุปมา อุปไมย คำผวน ฯลฯ

(6) ปริศนาคำทาย หมายถึง ข้อความที่ตั้งเป็นคำถาม เพื่อให้ผู้ตอบ ได้ทายหรือตอบปัญหา เช่น คำทาย ปัญหาเขาวงกต ฆะหมี่ ฯลฯ

(7) ตำรา หมายถึง องค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสาร โบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราดูลักษณะคนและสัตว์ ตำรายา ฯลฯ

1.2) ภาษา หมายถึง เครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีชีวิต ซึ่งสะท้อน โลกทัศน์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งเสียงพูด ตัว อักษร หรือสัญลักษณ์โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

(1) ภาษาไทย หมายถึง ภาษาประจำชาติ หรือภาษาราชการที่ใช้ ในประเทศไทย

(2) ภาษาถิ่น หมายถึง ภาษาไทยที่ใช้สื่อสารในแต่ละ ภูมิภาค ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่น เหนือ และภาษาไทยถิ่นใต้

(3) ภาษาชาติพันธุ์ หมายถึง ภาษาที่ใช้สื่อสารใน ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่น ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาม้ง ภาษาซอง ภาษามอแกน ภาษาลื้อ ภาษาญ้อ ภาษาพวน ฯลฯ

(4) ภาษาสัญลักษณ์ หมายถึง ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสาร ด้วยภาษา มือ ภาษาท่าทาง อักษร หรือเครื่องหมายต่าง ๆ เป็นต้น

2) ศิลปะการแสดง หมายถึง รูปแบบและกระบวนการสื่อสารทางวัฒนธรรม ผ่านการแสดงออกทางดนตรี นาฏศิลป์ และละคร เพื่อใช้ในพิธีกรรม ความบันเทิง การสื่อความ มีการสืบทอดองค์ความรู้ ความคิด ภูมิปัญญา มีการตอบสนองที่อาจนำไปสู่การคิด วิพากษ์ การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) ดนตรี หมายถึง เสียงที่เกิดจากเครื่องดนตรีและการขับร้องที่ประกอบกันเป็นทำนอง จังหวะ

2) นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะในการแสดงท่าทาง ท่าเต้น ท่ารำ ตามทำนอง จังหวะเพลง

3) ละคร หมายถึง การแสดงที่เป็นเรื่องราว มีขนบธรรมเนียมแบบแผนแบบดั้งเดิมหรือมีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง

3) แนวปฏิบัติ ทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติและการกระทำกิจกรรมในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมงคลวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) มารยาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามต่อผู้อื่น เช่น การแสดงความเคารพ การส่งและการรับสิ่งของ การกิน การพูด การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การแต่งกาย ฯลฯ

2) ประเพณี หมายถึง สิ่งที่นิยมถือปฏิบัติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี ซึ่งเกี่ยวกับ ศาสนา เทศกาล วงจรชีวิต และการทำมาหากิน

(ก) ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น การสวดมนต์ การเทศน์ การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีลากพระ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ฯลฯ

(ข) ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล เช่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง งานบุญเดือนสิบ งานตานก๋วยสลาก งานผีตาโขน งานแข่งเรือ งานบุญบั้งไฟ ฯลฯ

(ค) ประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิต เช่น การเกิด การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีกรรมเหยา ประเพณีผูกเสี่ยว การขึ้นบ้านใหม่ การตาย ฯลฯ

(ง) ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น พิธีบูชาแม่โพสพ พิธีทำขวัญข้าว พิธีไหว้ครู พิธีกรรมขอฝน พิธีวางศิลาฤกษ์ ประเพณีลงเล ฯลฯ

4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่เกิด จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเพื่อ การดำรงชีวิต โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) อาหารและโภชนาการ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์บริโภค รวมถึงวิธีการปรุงและประกอบอาหาร รูปแบบการบริโภค และคุณค่าทาง โภชนาการ

2) การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน

(ก) การแพทย์แผนไทย หมายถึง กระบวนการทางการแพทย์ เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการ ส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์ หรือ/และสัตว์ โดยอาศัยความรู้หรือ ตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา

(ข) การแพทย์พื้นบ้าน หมายถึง การดูแลสุขภาพตนเองใน ชุมชน แบบดั้งเดิม โดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรม และทรัพยากรที่แตก ต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นจน กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและสังคม

3) โหราศาสตร์และดาราศาสตร์

(ก) โหราศาสตร์ หมายถึง ความรู้ในการทำนายโชคชะตา ทำนาย อนาคตของบุคคล และบ้านเมือง โดยอาศัยตำแหน่งของ ดวงดาวในเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น

(ข) ดาราศาสตร์ หมายถึง ความรู้จากการสังเกตและอธิบาย ธรรมชาติของดวงดาวและเทหวัตถุในท้องฟ้าที่นำมาใช้ในการดำรงชีวิต

4) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความรู้ในการ จัดการระบบนิเวศ เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

5) ชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน หมายถึง ความรู้และความเชื่อในการเลือกที่ตั้ง เพื่อการอยู่อาศัยหรือวัตถุประสงค์อื่นตามสภาพ แวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน

5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง งานที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การ เลือกใช้วัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะ สะท้อนพัฒนาการ ทางสังคม และวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมา โดยแบ่งออกเป็น 9 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า หมายถึง งานที่สร้างขึ้น จากเส้นใยด้วย กรรมวิธีต่าง ๆ เช่น ทอ ถัก ปัก ตีเกลียว มัดหมี่ ชิด ยก จก เกาะล้วง พิมพ์ลาย ย้อม ฯลฯ

2) เครื่องจักสาน หมายถึง งานที่สร้างจากวัตถุดิบด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น จักตอก สาน ถัก ผูก รัด มัด ร้อย ฯลฯ

3) เครื่องรัก หมายถึง งานที่ใช้ยางรักเป็นวัสดุสำคัญด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น ถม ทับ ปิดทองรดน้ำ กำมะลอ ประดับมุก ประดับกระจกสี ประดับกระดุก ปั้นกระแหนะ ฯลฯ

4) เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง งานที่สร้างจากดินเป็น วัสดุหลักด้วยวิธีการ ปั้น ผึ่งแห้ง เผา เคลือบ ฯลฯ

5) เครื่องโลหะ หมายถึง งานที่สร้างจากโลหะเป็นวัสดุหลักด้วยกรรมวิธี ต่าง ๆ เช่น หลอม เผา ตี หล่อ ตัด ตัด ชัด เจียร เชื่อม ฯลฯ

6) เครื่องไม้ หมายถึง งานที่สร้างจากไม้เป็นวัสดุ หลักด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น แปรรูป ตัด เลื่อย แกะ สลัก สับ ขุด เจาะ ถาก กลึง ขุด ชัด ตกแต่งผิว ฯลฯ

7) เครื่องหนัง หมายถึง งานที่สร้างจากหนังสัตว์เป็นวัสดุ หลักด้วยกรรมวิธี ต่าง ๆ เช่น หมัก ฟอก ตากแห้ง ตัด เจาะ ฉลุ ลงสี ฯลฯ

8) เครื่องประดับ หมายถึง งานที่ประดิษฐ์จากวัสดุ เช่น หิน เปลือกหอย โลหะมีค่า และ อัญมณี ฯลฯ ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น หลอม หล่อ ดึง ตี ทูบ บุ ดุน เลี่ยม แกะ สลัก ร้อย เชื่อม ตัด ฯลฯ

9) งานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ไม่สามารถจัดอยู่ใน ๘ ประเภทที่ กล่าวมาข้างต้น

6) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายถึง กิจกรรมทางกายและการออกกำลังกาย เพื่อจุดมุ่งหมายต่าง ๆ เช่น เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อชัยชนะหรือเพื่อการป้องกันตัว มีรูปแบบและวิธีการเล่นตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ที่ปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) การเล่นพื้นบ้าน หมายถึง กิจกรรมการเคลื่อนไหวทาง กายที่ทำด้วยความสมัครใจ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่จริงจัง ไม่มุ่งเน้นการแข่งขันและไม่หวังผลแพ้ชนะ

2) เกมพื้นบ้าน หมายถึง กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางกายที่มีลักษณะของการแข่งขัน มีกฎกติกาต่าง ๆ ที่ยอมรับกันในหมู่ผู้เล่น

3) กีฬาพื้นบ้าน หมายถึง การแข่งขันทักษะทางกายที่ต้อง ใช้ความสามารถทางการเคลื่อนไหว ตามกฎกติกา โดยมุ่งหวังผลแพ้ ชนะ

4) ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายถึง วิธีการหรือรูปแบบ การต่อสู้หรือการป้องกันตัวที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์ โดยได้รับการ ฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา

8.3 พื้นที่ชุมชนชนบท หมายถึง ชุมชนพื้นที่ใน 12 อำเภอ ในจังหวัดปัตตานีที่แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน ความหนาแน่นของประชากรน้อย อยู่นอกเขตเมืองหรือเทศบาล คนในชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน วิถีชีวิตเรียบง่าย โดยคุณลักษณะของพื้นที่ชุมชนชนบท โดยมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ

8.3.1) มีความคล้ายคลึงกันทางสังคม (Homogeneity) นั่นคือ มีโครงสร้างสังคมไม่ซับซ้อน ครอบครัวมีสมาชิกมากแบบครอบครัวขยาย (Extended Family) กลุ่มสังคมในชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องเชื้อชาติ วัฒนธรรม รักหมู่คณะ สัมพันธกันอย่างใกล้ชิด สัมผัสสามัคคี ไม่มีความแตกต่างกันทางสังคม ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบปฐมภูมิ (Primary Relationship) รักและผูกพันกับชุมชนของตนเองมาก อนุรักษ์นิยม (Conservative)

8.3.2) มีอาชีพเกษตรกรรม (Agriculture) นั่นคือเป็นชาวชนบทดั้งเดิม ดำรงชีวิตด้วยอาชีพเกษตรกรรม คือ การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์แบบพึ่งพาทางธรรมชาติ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งและชีวิตประจำวันส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมเป็นหลัก

8.3.3) มีเศรษฐกิจแบบพอเลี้ยงตนเอง (Subsistence Economy) นั่นคือครอบครัวทำหน้าที่หลักในการเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค (Production and Consumption) ช่วงเวลาในการผลิตจะเป็นไปตามฤดูกาล ทำการเกษตรแบบพอกินพอใช้ในครอบครัว เช่น การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อการบริโภค เป็นต้น ครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญทางเศรษฐกิจ

8.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท ในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนชนบท จังหวัดปัตตานี ที่อยู่นอกระบบฐานข้อมูลของหน่วยงานราชการ ใน 6 ลักษณะ

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับและหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

9.1 ข้อมูลที่ได้จากการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น 6 ลักษณะในชุมชนชนบทจังหวัดปัตตานี ทำให้ได้แหล่งเรียนรู้ที่เป็นตัวบุคคลที่สำคัญของชุมชนชนบทใหม่ เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการเติมเต็มและส่งเสริมการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

9.2 ผลจากการวิเคราะห์รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนชนบท 6 ลักษณะ ทำให้ได้วิธีการถ่ายทอดความรู้หรือขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ของระบบฯ ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญ ที่จะนำมาวิเคราะห์ สรุป จัดหมวดหมู่ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของระบบ เพื่อนำมาเผยแพร่และเปรียบเทียบวิธีสอนในเชิงวิชาการในปัจจุบันต่อไป

9.3 ผลจากการเปรียบเทียบรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนชนบท 6 ลักษณะ กับวิธีสอนในรูปแบบต่าง ๆ เชิงวิชาการ ทำให้ทราบถึงเทคนิค วิธีการ จุดเด่น จุดด้อย ความต่างในการถ่ายทอดความรู้ของระบบในอดีตเทียบเคียงการถ่ายทอดความรู้หรือวิธีสอนของระบบในเชิงวิชาการในปัจจุบัน เพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการสังเคราะห์ให้ได้มาซึ่งนวัตกรรมการสอนหรือกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของระบบในรูปแบบใหม่ต่อไป

9.4 ผลจากการสังเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนชนบท ทำให้ได้รูปแบบวิธีสอนของระบบรูปแบบใหม่ 6 ลักษณะ ซึ่งเป็นนวัตกรรมทางการสอนที่ครู อาจารย์ นักวิชาการศึกษาหรือผู้ที่สนใจสามารถนำไปเป็นแบบอย่างในการจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบหรือตามอัธยาศัยให้มีความหลากหลายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

9.5 ผลจากการเสนอแนวทางในการนำวิธีสอนของระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะที่ได้จากการสังเคราะห์เพื่อนำไปใช้จริง ในพื้นที่จังหวัดปัตตานีทำให้ครูผู้สอนในสถานศึกษาสังกัดสำนักส่งเสริมงานการเรียนรู้หรือหน่วยงานทางการศึกษาอื่นที่สนใจมีแนวทางหรือขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นแบบอย่างสามารถนำไปประยุกต์ใช้หรือบูรณาการใช้ร่วมกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของตนอันเป็นการยกระดับการเรียนการสอนให้มีความหลากหลายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

10. การทบทวนวรรณกรรม/ สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นหัวข้อในการ Literature Review ประกอบด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่น การถ่ายทอดความรู้ของระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบการสอนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ชุมชนชนบทและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดปัตตานี รายละเอียดพอสังเขปดังนี้

10.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมาย

ภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่จัดเป็นนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความรู้ เทคนิค วิธีการ สูตรเคล็ดลับ กระบวนการ ขั้นตอน ศาสตร์ หรือองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสังสมความรู้และประสบการณ์จากการศึกษา อบรม การลงมือปฏิบัติ การค้นคว้าวิจัย การทดสอบ ฯลฯ ที่เกิดจากประสบการณ์ จากการศึกษาเรียนรู้ในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งจะต้องอาศัยเวลาในการศึกษา เรียนรู้ ปฏิบัติ คัดสรร และพัฒนาจนตกผลึกเกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ การดำเนินงาน การปฏิบัติ ฯลฯ เฉพาะเรื่องเฉพาะสาขาที่ลึกซึ้ง และองค์ความรู้เหล่านั้นได้ถ่ายทอดสู่คนส่วนใหญ่ในชุมชนและสังคมให้พิสูจน์จนเห็นคุณค่ายอมรับองค์ความรู้ของภูมิปัญญาอย่างกว้างขวาง

ภูมิปัญญาจึงเป็นนามธรรมที่แม้ผู้ที่ให้กำเนิดองค์ความรู้เหล่านั้นจะตายไปแล้วหรือไม่มีตัวตนอยู่ก็ตาม แต่องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเหล่านั้นยังคงดำรงอยู่และสามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นรับช่วงถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านั้นต่อไปได้ ภูมิปัญญาจึงไม่สูญสลายและยังคงอยู่กับสังคมมาได้จนถึงปัจจุบัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้คือ

1. ความรู้ความสามารถความเชื่อความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ปัญหาของมนุษย์
2. ความรู้ความคิดความเชื่อความสามารถความชัดเจนที่ชุมชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณีการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมีเป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้านและในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง หากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นสังคมและในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง
4. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษาเล่าเรียนการที่แกวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การถ่วงน้ำ การนำกระบือมาใช้ในการทำนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้กระบือ รู้จักสานกระบุงตะกร้า การเอาไม้ไผ่มาทำเครื่องหมายใช้สอยในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ลักษณะของภูมิปัญญา

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับธรรมชาติ โดยเฉพาะคนจะมีกระบวนการทัศน์ มีลักษณะเฉพาะ หรือเอกลักษณ์ของตนเองในการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรมอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งเป็นกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต โดยเฉพาะใช้ในการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดทำให้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา ทวีป อภิสัทธี (2548) ได้แบ่งภูมิปัญญาออกได้ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. ลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรมล้วน ๆ ไม่มีตัวตนหรือไม่มีใครทราบว่าเป็นภูมิปัญญานั้นๆ เป็นของใคร แต่ภูมิปัญญาเหล่านั้นยังคงถ่ายทอดสืบต่อกันมา เช่น ภูมิปัญญาด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของหมู่บ้านหรือชุมชน ซึ่งเป็นที่รู้ เข้าใจ และปฏิบัติได้ถูกต้องเหมือนๆ กัน แต่ไม่สามารถสืบค้นต้นตอได้ว่าใครเป็นต้นคิดขั้นตอนของพิธีการต่าง ๆ เหล่านั้นได้
2. ลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรมอยู่ด้วยกัน ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนใหญ่ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชี่ยวชาญในอาชีพต่าง ๆ ภูมิปัญญาประเภทนี้ผู้เป็นต้นตอที่เป็นเจ้าขององค์ความรู้ยังมีชีวิตมีตัวตนให้เห็นได้ และพร้อมที่จะอธิบายถ่ายทอดองค์ความรู้ ความคิดขั้นตอน เทคนิควิธีการ ฯลฯ ที่เป็นองค์ความรู้ส่วนที่เป็นนามธรรมให้ผู้อื่นที่สนใจเข้าใจได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้ง ภูมิปัญญาลักษณะที่ 2 นี้สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ได้เป็นอย่างดี

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546) ได้แบ่งประเภทของปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาหรือความรู้ส่วนที่เรียกว่า “ยาไส้” ซึ่งเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเรื่องของปากท้องเป็นสิ่งที่ถูกนำไปแสวงหาผลประโยชน์หรือคุณค่าเป็นตัวเงินโดยง่าย จึงจำเป็นต้องหวังเห็นมีการจดลิขสิทธิ์สิทธิบัตรทางปัญญา

2. ภูมิปัญญาหรือความรู้ส่วนที่เรียกว่า “ยาใจ” ซึ่งความรู้ที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใครกับช่วยให้สังคมมีความเอื้ออาทรเลือกซื้อเผือกเทศเพื่อความผาสุกของคนในสังคม

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญาโดยแจกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการเกษตรกรรม ได้แก่ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยีโดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสานการแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาดการแก้ปัญหาด้านการผลิตและการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตรเป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรมได้แก่การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัยประหยัดและเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรมเช่นการรวบรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพาราของกลุ่มโรงสีกลุ่มหัตถกรรมเป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทยได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้เช่นยาจากสมุนไพรอันมีหลากหลายการนวดแผนโบราณการดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นฐานเป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางการอนุรักษ์การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนเช่นการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำการทำแนวปะการังเทียมการอนุรักษ์ป่าชายเลนการจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชนเป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชนได้แก่ความสามารถในการสั่งสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชนทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่มเช่นการจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมด้วยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชนและการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่นจิตรกรรมประติมากรรมนาฏศิลป์ดนตรีทัศนศิลป์คีตศิลป์การเล่นพื้นบ้านและนันทนาการ

7. ด้านภาษาและวรรณกรรมได้แก่ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษาคือภาษาถิ่นภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆรวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่นการปฏิวัติหนังสือโบราณการฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นท้องถิ่นต่างๆ

8. ด้านปรัชญาศาสนาและประเพณีได้แก่ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมศาสนาทางศาสนาปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจสังคมเช่นการถ่ายทอดวรรณกรรมศาสนาสอนการบวชป่าการประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชา

9. ด้านโภชนาการได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยา ได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการ ส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมารวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 และอนุสัญญา ว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 ได้กำหนดลักษณะของภูมิปัญญาไว้ในมาตรา 4 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

- (1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- (2) ศิลปะการแสดง
- (3) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล
- (4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- (5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (6) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว
- (7) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา

1.1) วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องราวที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตด้วยวิธีการบอกเล่า เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นภาพ โดย แบ่งออกเป็น 7 ประเภท ดังต่อไปนี้

(1) นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าพื้นบ้าน เช่น นิทาน จักร ๆ วงศ์ ๆ นิทานประจำถิ่น นิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ นิทานเรื่อง สัตว์ นิทานเรื่องผี นิทานมุขตลก นิทานเรื่อง ไม้ นิทานลูกโซ่ ฯลฯ

(2) ตำนานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น

(3) บทร้องพื้นบ้าน หมายถึง คำร้องที่ถ่ายทอดในโอกาส ต่าง ๆ เช่น บทกล่อมเด็ก บทร้องเล่น บทเกี่ยวพาราสี บทจ้อย คำแข็ง ฯลฯ

(4) บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม หมายถึง คำสวดที่ใช้ ประกอบใน พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น คำบูชา คำสมา คำเวหนาน คำให้พร คำอธิษฐาน คาถา บททำขวัญ บทอาถรรพ์ บทประกอบการรักษาโรคพื้นบ้าน ฯลฯ

(5) สำนวน ภาษิต หมายถึง คำพูดหรือคำกล่าวที่ใช้ในการ สั่งสอน มักมี สัมผัสคล้องจองกัน เช่น โวหาร คำคม คำพังเพย คำอุปมา อุปไมย คำผวน ฯลฯ

(6) ปริศนาคำทาย หมายถึง ข้อความที่ตั้งเป็นคำถาม เพื่อให้ผู้ตอบได้ทาย หรือตอบปัญหา เช่น คำทาย ปัญหาเขาวนן ฆะหมี่ ฯลฯ

(7) ตำรา หมายถึง องค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสารโบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราคุณลักษณะคนและสัตว์ ตำรายา ฯลฯ

1.2) ภาษา หมายถึง เครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีชีวิต ซึ่งสะท้อน โลกทัศน์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งเสียงพูด ตัว อักษร หรือสัญลักษณ์โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

(1) ภาษาไทย หมายถึง ภาษาประจำชาติ หรือภาษาราชการที่ใช้ในประเทศไทย

(2) ภาษาถิ่น หมายถึง ภาษาไทยที่ใช้สื่อสารในแต่ละ ภูมิภาค ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นใต้

(3) ภาษาชาติพันธุ์ หมายถึง ภาษาที่ใช้สื่อสารใน ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่น ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาม้ง ภาษาซอง ภาษามอแกน ภาษาลื้อ ภาษาญ้อ ภาษาพวน ฯลฯ

(4) ภาษาสัญลักษณ์ หมายถึง ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสาร ด้วยภาษามือ ภาษาท่าทาง อักษร หรือเครื่องหมายต่าง ๆ เป็นต้น

2) ศิลปะการแสดง หมายถึง รูปแบบและกระบวนการสื่อสารทางวัฒนธรรม ผ่านการแสดงออกทางดนตรี นาฏศิลป์ และละคร เพื่อใช้ในพิธีกรรม ความบันเทิง การสื่อความ มีการสืบทอดองค์ความรู้ ความคิด ภูมิปัญญา มีการตอบสนองที่อาจนำไปสู่การคิด วิพากษ์ การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) ดนตรี หมายถึง เสียงที่เกิดจากเครื่องดนตรีและการขับร้องที่ประกอบกันเป็นทำนอง จังหวะ

2) นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะในการแสดงท่าทาง ท่าเต้น ท่ารำ ตามทำนอง จังหวะเพลง

3) ละคร หมายถึง การแสดงที่เป็นเรื่องราว มีขนบธรรมเนียมแบบแผนแบบดั้งเดิม หรือมีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง

3) แนวปฏิบัติ ทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติและการกระทำกิจกรรมในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมรดกวิถีนำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาตินั้น ๆ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) มารยาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ดั่งงามต่อผู้อื่น เช่น การแสดงความเคารพ การส่งและการรับสิ่งของ การกิน การพูด การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การแต่งกาย ฯลฯ

2) ประเพณี หมายถึง สิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี ซึ่งเกี่ยวกับ ศาสนา เทศกาล วงจรชีวิต และการทำมาหากิน

(ก) ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น การสวดมนต์ การเทศน์ การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีลากพระ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ฯลฯ

(ข) ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล เช่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง งานบุญเดือนสิบ งานตานก๋วยสลาก งานผีตาโขน งานแข่งเรือ งานบุญบั้งไฟ ฯลฯ

(ค) ประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิต เช่น การเกิด การตั้งชื่อ การ บวช การแต่งงาน พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีกรรมเหยา ประเพณีผูกเสี่ยว การขึ้นบ้านใหม่ การ ตาย ฯลฯ

(ง) ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น พิธีบูชาแม่โพสพ พิธีทำขวัญข้าว พิธีไหว้ครู พิธีกรรมขอฝน พิธีวางศิลาฤกษ์ ประเพณีลงเล ฯลฯ

4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่เกิด จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเพื่อ การดำรงชีวิต โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) อาหารและโภชนาการ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์บริโภค รวมถึงวิธีการปรุงและประกอบอาหาร รูปแบบการบริโภค และคุณค่าทาง โภชนาการ

2) การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน

(ก) การแพทย์แผนไทย หมายถึง กระบวนการทางการ แพทย์ เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการ ส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์หรือ/และสัตว์ โดยอาศัยความรู้หรือ ตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา

(ข) การแพทย์พื้นบ้าน หมายถึง การดูแลสุขภาพตนเองใน ชุมชนแบบดั้งเดิม โดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรม และทรัพยากรที่แตก ต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและสังคม

3) โหราศาสตร์และดาราศาสตร์

(ก) โหราศาสตร์ หมายถึง ความรู้ในการทำนายโชคชะตา ทำนายอนาคตของบุคคล และบ้านเมือง โดยอาศัยตำแหน่งของ ดวงดาวในเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น

(ข) ดาราศาสตร์ หมายถึง ความรู้จากการสังเกตและอธิบายธรรมชาติของ ดวงดาวและเทหวัตถุในท้องฟ้าที่นำมาใช้ในการดำรงชีวิต

4) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความรู้ในการจัดการระบบนิเวศ เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

5) ชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน หมายถึง ความรู้และความเชื่อในการเลือกที่ตั้งเพื่อการอยู่อาศัยหรือวัตถุประสงค์อื่นตามสภาพ แวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน

5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง งานที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะ สะท้อนพัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมา โดยแบ่งออกเป็น 9 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า หมายถึง งานที่สร้างขึ้น จากเส้นใยด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น ทอ ถัก ปัก ตีเกลียว มัดหมี่ ขิด ยก จก เกาะล้วง พิมพ์ลาย ย้อม ฯลฯ

2) เครื่องจักสาน หมายถึง งานที่สร้างจากวัตถุดิบด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น จักตอกสาน ถัก ผูก รัต มัด ร้อย ฯลฯ

3) เครื่องรัก หมายถึง งานที่ใช้ยางรักเป็นวัสดุสำคัญด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น ถมทับ ปิดทองรดน้ำ กำมะลอ ประดับมุก ประดับกระจกสี ประดับกระดุก ปั้นกระแหนะ ฯลฯ

4) เครื่องปั้นดินเผา หมายถึง งานที่สร้างจากดินเป็น วัสดุหลักด้วยวิธีการปั้น ผึ่งแห้งเผา เคลือบ ฯลฯ

5) เครื่องโลหะ หมายถึง งานที่สร้างจากโลหะเป็นวัสดุหลักด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น หลอม เผา ตี หล่อ ตัด ตัด ขัด เจียร เชื่อม ฯลฯ

6) เครื่องไม้ หมายถึง งานที่สร้างจากไม้เป็นวัสดุ หลักด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น แปรรูป ตัด เลื่อย แกะ สลัก สับ ขุด เจาะ ถาก กiling ขุด ขัด ตกแต่งผิว ฯลฯ

7) เครื่องหนัง หมายถึง งานที่สร้างจากหนังสัตว์เป็นวัสดุ หลักด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น หมัก ฟอก ตากแห้ง ตัด เจาะ ฉลุ ลงสี ฯลฯ

8) เครื่องประดับ หมายถึง งานที่ประดิษฐ์จากวัสดุ เช่น หิน เปลือกหอย โลหะมีค่า และ อัญมณี ฯลฯ ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น หลอม หล่อ ดึง ตี ทูบ บุ ดุน เลี่ยม แกะ สลัก ร้อย เชื่อม ตัด ฯลฯ

9) งานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ไม่สามารถจัดอยู่ใน 8 ประเภทที่กล่าวมาข้างต้น

6) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายถึง กิจกรรมทางกาย และการออกกำลังกาย เพื่อจุดมุ่งหมายต่าง ๆ เช่น เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อชัยชนะ หรือเพื่อการป้องกันตัว มีรูปแบบและวิธีการเล่นตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ที่ปฏิบัติกันอยู่ใน ประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) การเล่นพื้นบ้าน หมายถึง กิจกรรมการเคลื่อนไหวทาง กายที่ทำด้วยความสมัครใจ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่จริงจัง ไม่มุ่งเน้นการแข่งขันและไม่หวังผลแพ้ชนะ

2) เกมพื้นบ้าน หมายถึง กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางกายที่มีลักษณะของการแข่งขัน มีกฎกติกาง่าย ๆ ที่ยอมรับกันในหมู่ผู้เล่น

3) กีฬาพื้นบ้าน หมายถึง การแข่งขันทักษะทางกายที่ต้อง ใช้ความสามารถทางการเคลื่อนไหว ตามกฎกติกา โดยมุ่งหวังผลแพ้ ชนะ

4) ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายถึง วิธีการหรือรูปแบบ การต่อสู้หรือการป้องกันตัวที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์ โดยได้รับการฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา

7) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

10.2 การถ่ายทอดความรู้ทางการศึกษานอกระบบ

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 หมวด 4 ตามมาตรา 22 - 30 ที่กล่าวถึง แนวทางการจัดการศึกษานั้น การจัดการศึกษาต้องยึดหลักผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาการจัดการจัดการกระบวนการเรียนรู้

จากแนวทางการจัดการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เป็นการมุ่งไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในลักษณะการศึกษานอกระบบแทบทั้งสิ้น เพราะจากแนวทางการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 นั้น เป็นลักษณะของการนำแนวคิด หลักการ เทคนิควิธีการ ของการจัดการศึกษานอกระบบ มาขยายขอบข่ายในการดำเนินงานจัดการศึกษาโดยการผสมผสานกับการศึกษาในระบบ ซึ่งในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้หากครูผู้สอนจะดำเนินการจัดการศึกษาตามแนวทางดังกล่าวข้างต้นได้ ต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์ ทักษะ และเจตคติที่ดีของครู อาจารย์ ในการที่จะดำเนินงานจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) ได้สรุป แนวทางจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบควรใช้วิธีการดังต่อไปนี้

1. ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ และความแตกต่างระหว่างผู้เรียน ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ของผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย

2. ใช้วิธีการหลากหลาย เช่น เรียนเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรายบุคคล ให้ผู้เรียนเลือกได้และให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมายและสภาพท้องถิ่น

3. ใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ช่วยในการเรียนการสอน อาจใช้สื่อหลายชนิดผสมผสานกันใช้ระบบการศึกษาทางไกลเข้าช่วย

4. ควรมีความยืดหยุ่นในด้านต่าง ๆ เช่น เวลา หลักสูตร สถานที่ และลดกฎระเบียบต่าง ๆ

5. ควรศึกษารูปแบบและวิธีการรับความรู้และการถ่ายทอดความรู้ที่มีมาแต่ดั้งเดิมของชุมชนว่าในวิถีชีวิตของเขามีการถ่ายทอดกันอย่างไร มีการรับความรู้ใหม่อย่างไร แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ

6. เน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การวิเคราะห์ การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ การแก้ปัญหาและการประยุกต์ใช้ความรู้ ต้องปรับที่ตัวผู้เรียน ผู้เรียนอาจจะยังคงชินกับการเรียนแบบเดิม คือ คอยเป็นผู้รับเท่านั้น ต้องปรับให้ฝึกคิด ฝึกวิเคราะห์

7. ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและการนำตนเอง

8. จัดการเรียนรู้ให้ผสมกลมกลืนกับชีวิต ไม่ควรให้แปลกแยกออกจากการดำเนิน

ชีวิต

9. ควรเน้นการแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์

10. เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงฝึกปฏิบัติจริงจนสามารถทำได้

11. ต้องสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ สร้างนิสัยส่งเสริมเกิดความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

12. ควรสอนวิธีการในการแสวงหาความรู้ (Learn how to Learn) มากกว่าเน้นการให้เนื้อหาความรู้ ควรใช้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้ และฝึกการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง

13. ครูเป็นผู้สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ เป็นผู้อำนวยการความสะดวกในการเรียน เป็นผู้แนะนำช่วยแก้ไขปัญหา ผู้เรียนอาจเป็นทั้งครูและผู้เรียนในเวลาเดียวกัน

14. ควรใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีชีวิตในการเรียนรู้

15. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นทุกเวลา ทุกสถานที่

เพ็ญพะนอ พ่วงแพ และอรพิน ศิริสัมพันธ์ (2558) แนวทางของการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต มีภารกิจสำคัญที่มุ่งให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามมาตรฐานของสังคม ซึ่งเป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับ นอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาพื้นฐานนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาชุมชนและสังคมในที่สุด แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบดังกล่าวนี้ จะนำไปสู่การเสริมสร้างคุณลักษณะของเยาวชนหรือพลเมืองให้เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองโลก ตามปฏิญญาว่าด้วยการจัดการศึกษาของ UNESCO ได้แก่ Learning to know, Learning to do, Learning to Live Together และ Learning to Be และจากคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองโลก รวมถึงแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบที่นำเสนอ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย ที่วางไว้และเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมในสังคมโลกปัจจุบัน นั่นคือวิธีการที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาหรือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบ ซึ่งมีนักวิชาการทางการศึกษาหลายท่านได้นำเสนอหลากหลายวิธีการ พอสรุปที่สำคัญ ๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การค้นพบ (Discovery) การจัดการเรียนการสอนแบบการค้นพบ เป็นการฝึกทักษะการสังเกต การสืบค้น การให้เหตุผล การอ้างอิง หรือการสร้างสมมุติฐาน ซึ่งพัฒนาไปจากข้อมูลเดิมในขั้นตอนของการสอนกระบวนการค้นพบ จะเริ่มตั้งแต่การกำหนดประเด็นหรือข้อมูล ให้ผู้เรียนศึกษาและสรุปสิ่งที่ต้องการสร้างขึ้นจากประสบการณ์การเรียนรู้ จัดสื่อและกิจกรรมช่วยให้ผู้เรียนใช้

ในการสรุปความรู้ สรุปเนื้อหา โดยให้ผู้เรียนเขียนสรุปเนื้อหาให้ลำดับรูปแบบเหตุการณ์ที่ประกอบเป็นเนื้อหาวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ของรูปแบบเหตุการณ์ และให้พิสูจน์การสรุปนั้นถูกต้อง

2. การอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) การสอนแบบอภิปรายกลุ่ม คือ การแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ จำนวน 3-7 คนต่อกลุ่ม และให้ร่วมอภิปรายในประเด็นหัวข้อที่กำหนด และนำเสนอผลของการอภิปรายต่อที่ประชุมใหญ่ การอภิปรายกลุ่มเป็นวิธีการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนจำนวนมาก ความสนใจของสมาชิกมีความหลากหลายและผู้สอนต้องการที่จะให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ในการจัดอภิปรายกลุ่มให้ได้ผลนั้น ต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ เช่น ความรู้ในเรื่องที่จะอภิปรายของสมาชิกในกลุ่ม ต้องมีข้อมูลเพียงพอ หัวข้อที่จะอภิปรายไม่ควรเกิน 15 นาที ต้องกระตุ้นให้สมาชิกมีความมั่นใจและมีโอกาสพูด เป็นต้น ในการสอนการอภิปรายกลุ่มจะเป็นการกระตุ้นความสนใจในการเรียนให้เกิดขึ้น ทำให้ผู้เรียนพบแนวคิดใหม่ ๆ มีส่วนร่วมในการเรียนการสอน เป็นการทำให้ผู้เรียนเป็นผู้ฟังที่ดีและรู้จักฟังคนอื่น ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน หรือระหว่างผู้เรียนด้วยกัน

3. การสาธิต (Demonstration) การสาธิต เป็นวิธีการที่ผู้สอนแสดงหรือทดลองและอธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจ โดยผู้เรียนเป็นผู้ฟัง ผู้ดู พร้อมทั้งจดบันทึก การสาธิตมีหลายลักษณะ เช่น ผู้สอนเป็นผู้สาธิต ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันสาธิต ผู้เรียนคนเดียวเป็นผู้สาธิต ผู้เรียนทั้งกลุ่มร่วมกันสาธิต ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้สาธิต เป็นต้น ในการสอนการสาธิตที่ดี ผู้เรียนจะต้องมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ รู้ถึงหลักการสอนแบบสาธิตที่มีประสิทธิภาพ จึงจะเป็นการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ในกรณีที่ผู้สอนคนเดียวจะเป็นการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การฝึกงาน (Internship) การฝึกงานเป็นการเรียนรู้ด้วยการสังเกต การฝึก และการมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นการร่วมสถานการณ์จริงทำให้ผู้เรียนรู้ถึงความก้าวหน้าและปัญหาที่พบประเภทของการฝึกงานขึ้นอยู่กับเวลาที่มีความสนใจของผู้เรียน ผู้ฝึกงานต้องอุทิศเวลาอย่างเต็มที่ในการทำงาน ผู้เรียนต้องเรียนรู้ว่างานนั้นทำอย่างไร ต้องรู้วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นภายในองค์กร การฝึกงานต้องใช้เวลา 2-3 สัปดาห์เป็นอย่างน้อย โดยการฝึกงานจะทำให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้อย่างหลากหลายหากเป็นไปได้ควรมีการสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ฝึกงานคนอื่น

5. การสอนกลุ่มย่อยแบบศูนย์การเรียน (Learning Center) เป็นการสอนแบบกลุ่มย่อยโดยจัดห้องเรียนเป็นศูนย์การเรียน เป็นแนวทางการจัดห้องเรียนโดยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสเคลื่อนย้ายสถานที่เรียน เรียนเนื้อหาที่มีความแตกต่างกัน ด้วยวิธีการสอนที่ไม่เหมือนกันภายในช่วงเวลาที่กำหนด โดยผู้สอนจะแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ประมาณ 6 - 8 คน ต่อ 1 ศูนย์การเรียนอาจมี 4 - 5 ศูนย์ โดยให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มเข้าประจำในแต่ละศูนย์ ทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ระบุเมื่อหมดเวลาที่กำหนดทุกคนต้องเปลี่ยนศูนย์ เนื้อหาที่นำมาจัดในแต่ละศูนย์จะเป็นอิสระต่อกัน สามารถที่จะเรียนเรื่องใดก่อนหลังก็ได้ เวลาที่ใช้แต่ละศูนย์ต้องเท่ากัน วิธีการสอนแบบนี้เป็นวิธีการสอนนอกกระบวนที่ น่าสนใจอีกวิธีหนึ่ง เพราะผู้เรียนสามารถมีส่วนร่วมในการปฏิบัติทุกคนมีการแปรเปลี่ยนความสนใจเมื่อมีการเปลี่ยนศูนย์ อีกทั้งมีโอกาสที่จะเรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ หลากหลายรูปแบบ

6. การแบ่งกลุ่มย่อย (Small Group) การสอนแบบแบ่งกลุ่มย่อย เป็นการรวมคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยขนาดกลุ่มที่เหมาะสมควรมีประมาณ 7 - 8 คน เพราะจะทำให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง โดยให้ผู้เรียนแต่ละคนมีโอกาสรู้จักกัน ช่วยกันแสดงความคิดเห็น ร่วมกันแสวงหาความรู้ และตกลงปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามความคิดเห็นของกลุ่ม ในการสอนแบบกลุ่มย่อย

เป็นวิธีการสอนที่จะทำให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ได้แสดงความคิดเห็น และแสดงความสามารถให้คนอื่นได้รับรู้ รวมทั้งผู้สอนได้มีโอกาสสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นอย่างดี

7. การจำลองสถานการณ์ (Simulation) การจำลองสถานการณ์ คือ การสมมุติสถานการณ์เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ สถานการณ์จำลองที่จัดจะคล้ายกับความจริงเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเกิดความรู้สึกรจริง ๆ การจำลองสถานการณ์จะมีความคล้ายคลึงกับการแสดงบทบาท จะต่างกันตรงที่การแสดงบทบาทมีการกำหนดสถานการณ์สมมุติขึ้นมา กำหนดบทบาทให้ผู้เรียนต้องแสดงบทบาทตามสถานการณ์ที่สมมุติโดยไม่มีบทพูด ผู้แสดงต้องแสดงความคิดเห็นของตนตามบทบาทที่กำหนด ในขณะที่การจำลองสถานการณ์จะมีบทหรือ Script ให้ผู้แสดงพูดตาม ผู้แสดงจะต้องแสดงตามบทบาทและเงื่อนไขที่กำหนด ในการสอนแบบการจำลองสถานการณ์ จะทำให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการเรียน เพราะการสร้างสถานการณ์จำลองจะทำให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมและสนุกสนาน การจำลองสถานการณ์จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะในการแก้ปัญหา และตัดสินใจ เพราะจะเป็นการฝึกฝนให้ผู้เรียนพร้อมก่อนพบกับสถานการณ์จริงได้อย่างดี

8. การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self -Directed Learning) วิธีการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง เป็นวิธีการสอนที่จะทำให้ผู้เรียนมีความตระหนัก และรับผิดชอบต่อแผนการเรียนของตนเอง ซึ่งผู้เรียนจะทำการวางแผนและกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ เลือกวิธีที่จะเรียนรู้ เลือกแหล่งข้อมูล และเลือกการประเมินผลด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม รูปแบบของการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองมีหลากหลายแนวคิด การที่จะทำให้บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ผู้เรียนจะต้องรู้วิธีการเรียนรู้ ทราบขั้นตอนการเรียนรู้ของตนเอง สามารถที่จะบอกได้ว่าตนจะเรียนอะไร รู้ว่าทักษะและข้อมูลที่ต้องการจำเป็นมีอะไรบ้าง สามารถที่จะกำหนดเป้าหมาย วิธีการรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ วิธีการประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้จัดการ การเปลี่ยนแปลงได้ด้วยตนเอง (Manager of Change) ลักษณะการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองดังกล่าว มิได้เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในตัวบุคคลทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการศึกษาในโรงเรียนของคนไทยส่วนใหญ่จะไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง แต่ผู้สอนสามารถที่จะสร้างและฝึกให้ผู้เรียนมีลักษณะเป็นผู้ที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเองได้ โดยการจัดประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เช่น การสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้หรือทำด้วยตนเอง การให้แสดงความคิดเห็น การให้เปรียบเทียบ การให้บอกความแตกต่าง การให้ทำเป็นประจำ การให้ร่วมกันทำ การมอบหมาย ความรับผิดชอบการให้ทดลองทำการให้ผู้เรียนทำด้วยตนเองโดยผู้สอนมิให้ความช่วยเหลือ เป็นต้น ฉะนั้น ในการสอนเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง บทบาทของผู้สอนที่ควรจะเป็นคือ เป็นพี่เลี้ยงหรือผู้อำนวยการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน ส่วนผู้เรียนมีบทบาทคิดวางแผนการเรียนและเลือกวิธีการเรียนด้วยตนเอง แต่สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการสอนวิธีนี้คือ ผู้เรียนส่วนหนึ่งอาจไม่รู้ว่าตนกำลังเรียนรู้ ผู้เรียนส่วนใหญ่จะไม่ทราบว่าตนเองมีวิธีเรียนรู้อย่างไร ความสามารถที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนแต่ละคนไม่เท่ากัน วิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองมิใช่วิธีที่ดีที่สุด แต่เป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับบุคคลและในสถานการณ์บางอย่างเท่านั้น

9. การใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem - Based Learning) เป็นการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่จากการใช้ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ทักษะ เจตคติตามเป้าหมาย โดยมี John Dewey เป็นผู้ริเริ่มวิธีสอนแบบแก้ปัญหา เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนค้นคว้าหาความรู้ด้วยตัวเองเพื่อเป็นหนทางนำไปสู่การแก้ปัญหา โดยอาจแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย 5 - 7 คน เพื่อ

ช่วยกันศึกษาและอภิปรายประเด็นปัญหา โดยมีการนำข้อมูลบวกกับประสบการณ์ของผู้เรียนที่มีอยู่ มาวิเคราะห์เพื่อจะเกิดความรู้ใหม่และนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นการให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาอย่างชัดเจน ถูกต้องสามารถแก้ไข ปัญหาที่พบได้ในสถานการณ์จริง

10. การสอนแบบลงมือปฏิบัติ (Active Learning) เป็นกระบวนการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและได้ใช้กระบวนการคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ลงมือกระทำ หรืออาจ เรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ หรือการลงมือกระทำ ซึ่งความรู้ที่เกิดขึ้นจะเป็นความรู้ที่ได้ จากประสบการณ์ กระบวนการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้มีโอกาสลงมือกระทำมากกว่า การฟังเพียงอย่างเดียว การจัดกิจกรรมต้องมีความหลากหลาย ทั้งการอ่าน การเขียน การโต้ตอบ และการวิเคราะห์ปัญหา ฝึกให้ผู้เรียนได้ใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ โดยการร่วมมือระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ครูผู้สอนลด บทบาทจากผู้ให้ความรู้ เน้นการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ที่เน้นบทบาท และการมีส่วนร่วมของผู้เรียน (Active Learning) นั้น อาจครอบคลุมถึงวิธีการจัดการเรียนรู้ได้อีก หลายหลายวิธี เช่น การเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน (Activity-Based Learning) การเรียนรู้โดยใช้ ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning) การเรียนรู้ที่เน้นทักษะกระบวนการคิด (Thinking Based Learning) การเรียนรู้จาก การสืบค้น (Inquiry-Based Learning) การเรียนรู้ด้วยการค้นพบ (Discovery Learning) การเรียนรู้ ผ่านกิจกรรม (Activity-based Learning) เป็นต้น ซึ่งอย่างไรก็ตามรูปแบบ วิธีการจัดกิจกรรมการ เรียนรู้ดังกล่าวเหล่านี้ ล้วนแต่มีพื้นฐานแนวคิดใกล้เคียงกัน คือ ให้ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ เรียนรู้ด้วยตนเองและสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเอง สำหรับบทสรุปของ Active Learning นั้น ไม่ว่าจะมีความจำกัดความว่าอย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงมากที่สุด คือ ครูผู้สอนจะต้องสร้าง สถานการณ์ทำให้เกิดสภาพของ Active Learning ให้มากที่สุดโดยให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองจาก สภาพการณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ต่อไป

โดยสรุป จากวิธีการจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบที่นำเสนอดังกล่าวข้างต้น เป็นเพียง ส่วนหนึ่งที่นำเสนอ เทคนิควิธีการจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบยังมีอีกมากมายหลายวิธี เช่น การสอนแบบทางไกล การสอนตามอัธยาศัย เป็นต้น เทคนิค วิธีการสอน เหล่านี้ อาจเป็นวิธีการที่ดี สำหรับบุคคลกลุ่มหนึ่งแต่ไม่ดีกับอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งไม่อาจนำมาใช้ได้กับผู้เรียนได้ทุกวิธี ดังนั้นผู้สอน จำเป็นจะต้องศึกษา เทคนิค วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเหล่านี้ให้ชัดเจนโดยเฉพาะการเลือก วิธีการสอนโดยต้องคำนึงปัจจัยในเรื่องต่าง ๆ เช่น ลักษณะธรรมชาติของผู้เรียน ความจำเป็น ความ เหมาะสมของอายุ ตำแหน่ง หน้าที่ การงาน ฯลฯ เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาในการใช้วิธีการสอนให้ เหมาะสมต่อไป

10.3 ชุมชนชนบท

ความหมายของชุมชนชนบทและท้องถิ่น

คำว่า “ชุมชน” เป็นคำที่ใช้ในภาษาอังกฤษว่า “Community” ในภาษาไทยใช้อีกคำว่า ประชาคมแต่ไม่ได้รับความนิยมเท่ากับคำว่า “ชุมชน” ความหมายของชุมชนได้มีนักวิชาการได้ให้ ความหมายไว้ดังนี้

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ (2559) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มคนกลุ่มเดียวหรือหลายกลุ่ม ที่มีความรู้ มีการปฏิบัติปฏิบัติสืบทอด หรือมีส่วนร่วมในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้น

ตำราศักดิ์ แก้วเพ็ง (2556) ได้สรุปความหมายของชุมชนออกเป็น 3 แนวทาง ที่มีความแตกต่างกันออกไปตามที่มาและความหมาย คือ

1. ชุมชน หมายถึง การรวมตัวกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรพตฐานทางสังคม มีความผูกพัน มีความเป็นปึกแผ่น และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์กันทั้งในมิติความสัมพันธ์แบบ เครือญาติและมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

2. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความผูกพันทั้งในด้านพื้นที่และความเอื้ออาทรที่ มีต่อกัน

3. ชุมชน หมายถึง องค์กรและขบวนการทางสังคมที่มีวัตถุประสงค์แนชัดและรวมกัน ในระยะเวลาที่นานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันเกิดขึ้น เช่น องค์กรชุมชน องค์กรในท้องถิ่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น

จะเห็นว่าบุคคลต่าง ๆ ข้างต้นได้ให้คำนิยามและความหมายของคำว่าชุมชนไว้อย่างชัดเจนว่า การที่คนมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีวัตถุประสงค์รวมกันเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์โดยรวม ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ที่ดีผ่านการติดต่อสื่อสาร สามารถเรียนรู้ร่วมกันภายใต้บรรพตฐาน จารีตประเพณีเดียวกัน เพื่อให้เกิดความเป็นพวกเดียวกันในชุมชน แต่เมื่อชุมชนเริ่มมีพัฒนาการและความเจริญเกิดขึ้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีองค์กร สถาบันต่าง ๆ ที่เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ดังนั้นชุมชนมีความหมายมากกว่าการเป็นสถาบันที่ช่วยจัดการการพัฒนา กล่าวคือ ทุกชุมชนทำหน้าที่ เชื่อมโยงขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม เอื้ออำนวยความร่วมมือของคณากรรุ่มต่าง ๆ และเพิ่มพูนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานการคุ้มครองทางสังคมที่สำคัญ

ความหมายของชุมชนชนบท

คำว่า “ชนบท” คือเขตหรือพื้นที่ที่ห่างไกลอยู่นอกตัวเมืองห้อมล้อมด้วยธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมตามสภาพแวดล้อมที่ตั้งของประชาชนที่อยู่ในชนบทนั้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกัน ชนบทแต่ละแห่งย่อมมีความแตกต่างกันไปตามเศรษฐกิจสังคมการปกครองและความเป็นอยู่ของชาวชนบท สังคมมีขนาดเล็กและล้าหลังซึ่งมีลักษณะดังนี้ เป็นชุมชน (Gemeinsoaft), สังคมชาวบ้าน (Folk), สังคมประเพณี (Traditional), สังคมชนบท (Rural), สังคมเกษตร (Agricultural), สังคมด้อยพัฒนา (Under development), สังคมพัฒนา (Development), สังคมรอบนอก (Periphery) และชนบท (Rural)

สังคมชนบทประกอบด้วยประชาชนซึ่งประกอบอาชีพจากทรัพยากรพื้นฐานทางธรรมชาติ เช่น การทำเกษตร (เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ประมง) หัตถกรรมพื้นฐาน (ทอผ้า ปนภาชนะ จักสาน) หรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ การประกอบอาชีพดังกล่าวในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา มักอาศัยเทคโนโลยีและเครื่องมือไม่ยุ่งยากซับซ้อน การลงทุนต่ำและอาศัยการสนับสนุน จากธรรมชาติเช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ เป็นต้น ความหนาแน่นของประชากรในชนบทไม่สูงมากนักเมื่อเทียบกับความหนาแน่นของประชากร (สมยศ พงษ์หา, 2534)

การกำหนดว่าจะเรียกพื้นที่ใดเป็นเขตชนบท (Rural) หรือเขตเมือง (Urban) ในแต่ละประเทศจะทำได้หลายกรณีเช่น อาจใช้ขนาดของประชากร (Population) ความหนาแน่น (Density)

เป็นจุดแบ่งความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบท หรือความใกล้-ไกลของระยะทาง เดินทางเข้าสู่ตัวเมือง Sander (1977) กล่าวว่า ประชากรระหว่าง 1,000 – 5,000 คน ในพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร จัดเป็นสิ่งคมชนบท ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2530) ให้ความหมายชนบทคือ “ขอบเขตที่อยู่นอกตัวเมืองออกไป เป็นท้องที่ที่อยู่นอกเขตเทศบาล จึงพอสรุปได้ว่า ชนบท คือ อาณาเขตนอกเขตเทศบาล และสุขาภิบาลทั่ว ประเทศไทย” และไพบุลย์ช่างเรียน (2514) ยังอธิบายอีกว่า ชนบท หมายถึง เขตแดนที่พ้นจากตัวเมืองหรือนอกเขตเทศบาลออกไป

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2535) กล่าวถึง สภาพความเป็นอยู่ของชนบทไทย มีลักษณะดังนี้

1. หมู่บ้านในชนบท มักจะตั้งอยู่โดดเดี่ยวเป็นหย่อม ๆ กระจัดกระจายกันอยู่ตามไร่นา อันเป็นที่ทำกินของแต่ละคน มีการปลูกต้นไม้ที่มีใบหนาแน่น อาทิกอไม้ไผ่ ไร่รอบๆ หมู่บ้าน เพื่อกันลม พายุพัดบ้านพังและใช้เป็นรั้วป้องกันขโมย ให้หัวคันทนาหรือหัวร่องสวนเป็นเส้นทาง คมนาคมไปมาหาสู่ระหว่างกัน

2. ชุมชนชนบทแต่ละแห่ง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยทางเชื้อชาติประเพณี ภูมิหลังทางวัฒนธรรม หรือมีความเกี่ยวข้องกันทางสายโลหิต มีความผูกพันยอมรับ ในชนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ความสามัคคีรักหมู่ รักคณะ จึงมีอยู่ชุมชนชนบท มากกว่าในเมือง

3. แรงงานส่วนใหญ่ในชนบทถูกใช้ไปในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ในการประกอบอาชีพนั้น คนชนบทส่วนใหญ่ ดำรงชีวิตด้วยการทำนา ทำไร่ ปลูกพืชหลักทางเศรษฐกิจ ทำสวนยาง และสวนผลไม้มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหารในครอบครัวและในปัจจุบันการเลี้ยงสัตว์กำลังจะขยายเป็นอาชีพหลัก เกษตรกรในชนบทมักประสบภาวะการว่างงานแฝง หรือการว่างงานตามฤดูกาล แรงงานในชนบทยังมีได้ใช้อย่างเต็มที่

4. ชุมชนในชนบทเป็นหน่วยผลิตทางการเกษตรเพื่อบริโภคเสียเป็นสวนมากเพราะสภาพของชนบทแต่เดิมเป็นที่ดินอุดมสมบูรณ์หากแต่ทางคมนาคมและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่มี เมื่อประชาชนเข้าไปอยู่อาศัยจึงต้องทำการปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อการบริโภคของตนเองในแต่ละครอบครัวขึ้นมาขึ้น ไมใช่ปลูกเพื่อการค้า ฉะนั้นเมื่อเปลี่ยนมาเป็นการปลูกพืชเพื่อการค้าและการอุตสาหกรรม จึงเกิดการขาดทุนในการประกอบการและเกิดความยากจนตามมาเป็นปัญหาชนบท

5. ความไม่สะดวกหลายอย่าง ทำให้สังคมในชนบทมีความไม่ปลอดภัยในชีวิตร่างกาย และทรัพย์สิน กล่าวคือ ผู้อยู่อาศัยอาจจะเจ็บไข้ได้ป่วยง่ายการครองชีพต้องอยู่กันอย่างแรนแค้น โจรผู้ร้ายมีอยู่เสมอ ชาวชนบทมักจะขาดความรู้จึงมีความด้อยในด้านความสามารถในการเพิ่มผลผลิตทางเกษตรกรรม ยังความด้อยในด้านการศึกษาและการเรียนรู้ ทำให้สังคมชนบทตกอยู่ในสภาพถูกเอารัดเอาเปรียบโดยระบบของคนกลางในทุกรูปแบบ

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2506) ได้กล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปของสังคมชนบทไทย ดังนี้

1. อยู่ร่วมกันแบบทุกคนรู้จักกัน ติดต่อกันเคยเห็นหน้ากันโดยตรง (Face to face) ความสัมพันธ์และฐานะของบุคคลเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ

2. สังคมชนบทมีการเคลื่อนไหว (Social Mobility) น้อย หมายถึงการโยกย้ายการเปลี่ยนสถานภาพ (Status) ไม่ค่อยมีไม่ยากจากถิ่นฐานภูมิฐานะของตนเอง

3. ครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ทำเครื่องมือเครื่องใช้เอง หาอาหาร และทำอาหารเอง ทำเสื้อผ้าเอง มีการซื้อขายกันเฉพาะสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น เรียกว่า ครอบครัว เป็นทั้ง

หน่วยที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องบริโภค (Consumption Unit) และหน่วยที่จัดการเรื่องอุปโภค (Production Unit) เองทั้งหมดครอบครัวชนบทจึงมีลักษณะเป็นที่พึ่งของตัวเอง

4. มีโลกทัศน์เป็นคนหัวโบราณ (Conservative) ยึดมั่นในประเพณีเก่า ๆ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงและจะต่อต้านของใหม่

5. เป็นคนกระหม่อมกระหม่อมชอบเก็บเงินไวเฉยๆ ทำให้เงินไม่หมุนเวียน

6. เชื้อโคลกลาง ภูติผีปีศาจเวทมนต์คาถา

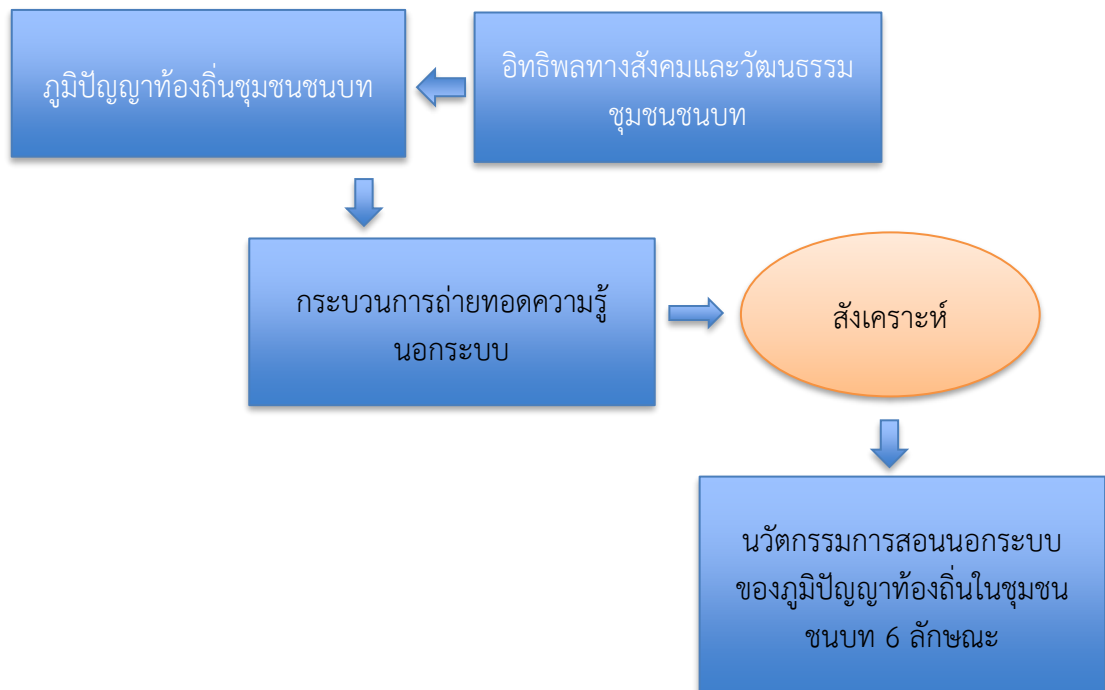
7. ระดับการศึกษาและทักษะในอาชีพ และชีวิตทั่วไปต่ำ ทั้งนี้ เพราะขาดสถาบัน การศึกษา ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือส่งเสริมทางสังคมที่จะใฝ่หาวิชาความรู้

8. ชาวชนบทมีระดับความคิดและความเข้าใจแคบขาดความคิดริเริ่ม

9. ชาวชนบทใช้เงินส่วนใหญ่ไปในงานพิธีต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีบวช

11. บุคลิกและลักษณะนิสัยจะเป็นไปตามประเพณีเช่น ไม่กระตือรือร้น เฉื่อยชา ไม่ตื่นนอน

11. กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย หรือการออกแบบการวิจัย

12. เอกสารอ้างอิงของโครงการวิจัย

-

13. วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/ เก็บข้อมูล
(ประกอบด้วย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัย)

13.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ขั้นที่ 1 สืบหาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบทใน 12 อำเภอ จังหวัดปัตตานี จาก เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอและพัฒนาชุมชนอำเภอ 12 อำเภอ

ขั้นที่ 2 คัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะที่ไม่มีรายชื่อในทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นของสำนักวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี คัดเลือกแบบเจาะจง จำนวนลักษณะละ 2 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน เพื่อเป็นกลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์ถอดรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้นอกระบบ

ขั้นที่ 3 ดำเนินการสัมภาษณ์ กระบวนการถ่ายทอดความรู้นอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท

ขั้นที่ 4 วิเคราะห์ สรุป และเปรียบเทียบความต่าง ความเหมือน ของรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้นอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ กับการวิธีการสอนการศึกษานอกระบบในปัจจุบัน

ขั้นที่ 5 สังเคราะห์ นวัตกรรมการสอนนอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น 6 ลักษณะ

ขั้นที่ 6 นำเสนอ นวัตกรรมการสอนนอกระบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น 6 ลักษณะ ครูผู้สอนและผู้บริหารของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ 12 อำเภอ ในจังหวัดปัตตานี เพื่อนำไปใช้จริงต่อไป

13.2 พื้นที่ทำการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่จังหวัดปัตตานี 12 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองปัตตานี อำเภอโคกโพธิ์ อำเภอหนองจิก อำเภอปานาเระ อำเภอมายอ อำเภอทุ่งยางแดง อำเภอสายบุรี อำเภอไม้แก่น อำเภอยะหริ่ง อำเภอยะรัง อำเภอกะพ้อ และอำเภอแม่ลาน

13.3 กลุ่มเป้าหมาย

การคัดเลือกและเสาะหากลุ่มเป้าหมายตัวภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนชนบท อาศัยข้อมูลและข้อเสนอแนะขั้นต้น จาก

กลุ่มที่ 1 เพื่อค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท จังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย

1) เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ประจำอำเภอ 12 ศูนย์

2) พัฒนาชุมชนอำเภอ 12 อำเภอ

รวมทั้งสิ้น 24 คน

โดยเริ่มจากข้อมูลชื่อภูมิปัญญา ความชำนาญในลักษณะ ชุมชนชนบทที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาศัยอยู่

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะที่ไม่มีรายชื่อในทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นของสำนักวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี คัดเลือกแบบเจาะจง (เกณฑ์การคัดเลือก ดำเนินการกำหนดร่วมกับศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ 12 อำเภอ โดยเน้นภูมิปัญญาที่สามารถร่วมเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้และทักษะต่าง ๆ ได้จริงกับสำนักส่งเสริมการเรียนรู้) จำนวนลักษณะละ 2 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน เพื่อสัมภาษณ์ถอดรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ ครูผู้สอนของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ ในจังหวัดปัตตานี อำเภอ ๆ ละ 2 คน รวม 24 คน

13.4 เครื่องมือที่ใช้

ประกอบด้วย

- 1) แบบสำรวจรายชื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท
- 2) แบบบันทึกประวัติชีวิตใช้ในการบันทึกรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน

ชนบท

2) แบบสัมภาษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท ใช้ในการถอดรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชุมชนชนบท

14. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ขั้นตอนและวิธีการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

แบบสำรวจรายชื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท แบบบันทึกประวัติชีวิตใช้ในการบันทึกรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท และแบบสัมภาษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท ใช้ในการถอดรูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชุมชนชนบท

เครื่องมือ ทั้ง 3 ชนิด ใช้วิธียืนยันความน่าเชื่อถือตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดย

- 1) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 2 ท่าน
 - 2) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตรและการสอน จำนวน 2 ท่าน
 - 3) ผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จำนวน 3 ท่าน
- รวมทั้งสิ้น 7 ท่าน โดยการส่งเครื่องมือทั้ง 3 ชนิดนี้ ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแก้ไขและให้ข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนการเก็บข้อมูล

1. ติดต่อประสานศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ 12 อำเภอ ในจังหวัดปัตตานี เพื่อเป็นเครือข่ายในการดำเนินการวิจัยตลอดทั้งโครงการ

2. ดำเนินการสำรวจข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ 12 อำเภอ ในจังหวัดปัตตานี เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ ที่ไม่ได้มีรายชื่ออยู่ในข้อมูลของศูนย์ส่งเสริมการศึกษาระดับอำเภอ

3. คัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท 6 ลักษณะ เพื่อสัมภาษณ์ จำนวน 24 คน

4. นำเสนอนวัตกรรมการสอนนอกระบบต่อโดยการเชิญสัมมนาครูผู้สอนและผู้บริหารของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ 12 อำเภอ ๆ ละ 2 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน

ซึ่งการเก็บข้อมูลโครงการวิจัยครั้งนี้ทีมผู้วิจัยลงมือเก็บข้อมูลในพื้นที่ด้วยตนเองทั้งหมด

การวิเคราะห์ข้อมูล

การนำคำสัมภาษณ์ของกลุ่มเป้าหมายมาทำการวิเคราะห์ ตามแนวการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ นำเนื้อหาามาจำแนกเป็นหมวดหมู่ แล้วพิจารณาคำตอบแต่เรื่อง แต่ละประเด็นคำถาม เพื่อให้ได้ข้อสรุปครบถ้วนตามที่ระบุไว้ที่จุดมุ่งหมายของการวิจัย การตัดสินใจต่าง ๆ ใช้ดุลยพินิจของทีมวิจัยเป็นหลัก โดยอาศัยเหตุผลตามแนวทางวิชาการสังคมวิทยา การพัฒนาชุมชน และประสบการณ์ของทีมวิจัยที่ฝึกฝนมา สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) ตีความ สร้างข้อสรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จำแนกชนิดข้อมูลของกิจกรรม (activities) และวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison)

15. ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	พ.ศ. 2567				พ.ศ. 2568						
		ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.
ข้อที่ 1	สำรวจข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ	←→										
ข้อที่ 2	ลงพื้นที่สัมภาษณ์ ค้นหา และวิเคราะห์ กระบวนการถ่ายทอดฯ			←→								
ข้อที่ 3	วิเคราะห์ เปรียบเทียบ สังเคราะห์							←→				
ข้อที่ 4	ตีพิมพ์ นำเสนอ									←→		

16. งบประมาณของโครงการวิจัย

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)
1. ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2	
หมวดค่าใช้สอย	5,000
- ค่าเดินทางไปศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ 12 อำเภอ และชุมชนชนบท (เบิกจ่ายตามจริงตามระยะทางจริงซึ่งต้องดูผลจากการค้นหาภูมิปัญญา ซึ่งยังไม่สามารถระบุได้) เหม่าจ่าย 5,000 บาท	
หมวดค่าวัสดุ	4,500
- ค่าหมึกเลเซอร์ปรี้น 1 ตลับ ๆ ละ 4,500 บาท	
หมวดค่าตอบแทน	
- ค่าตอบแทนผู้ทรงคุณวุฒิ 7 คน ๆ ละ 500 บาท ในการพิจารณาเครื่องมือ (7X500 = 3,500 บาท)	3,500
- ค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอ 12 อำเภอในการร่วมค้นหาและให้ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบท จำนวน 12 คน ๆ ละ 300 บาท (12X300 = 3,600 บาท)	3,600
- ค่าตอบแทนภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนชนบทในการให้ข้อมูลสัมภาษณ์ จำนวน 24 คน ๆ ละ 300 บาท (24X300 = 7,200 บาท)	7,200
วัตถุประสงค์ข้อที่ 5 นำเสนอนวัตกรรม	
หมวดค่าใช้สอย	2,160
- ค่าอาหารกลางวันพร้อมน้ำดื่ม จำนวน 27 คน 1 มื้อ/คน/วัน จำนวน 1 วัน (มื้อละ 80 บาท) (27X80 = 2,160 บาท)	
- ค่าอาหารว่างพร้อมน้ำดื่ม 27 คน 1 มื้อๆ ละ 45 บาท (27X45 = 1,350 บาท)	1,350

หมวดค่าตอบแทน	
ค่าตอบแทนครูผู้สอนและผู้บริหารในการเข้าร่วมแลกเปลี่ยน จำนวน 24 คน ๆ ละ 300 บาท (24X300 = 7,200 บาท)	7,200
- ค่าใช้จ่ายในการลงตีพิมพ์วารสาร จำนวน 1 ฉบับ ๆ ละ 4,000 บาท	4,000
- ค่าเช่าเล่มรายงานผลการวิจัยอย่างดี จำนวน 10 เล่ม ๆ ละ 250 บาท (10X250 = 2,500 บาท)	2,500
สีหมึกหนึ่งพันสิบบาทถ้วน	41,010

หมายเหตุ 1. ทุกกิจกรรมสามารถถ่วงจ่ายได้และเบิกงบประมาณตามความเป็นจริง
2. ค่าจ้างผู้ช่วยนักวิจัยเป็นการจ้างดำเนินงานภายใต้โครงการวิจัย 2 เรื่อง
ประกอบด้วย

17. ค่าซีแจงอื่น ๆ (ถ้ามี)
18. ลงลายมือชื่อหัวหน้าโครงการ ผู้ร่วมวิจัย ที่ปรึกษา และวันเดือนปีที่เสนอขอ

ลงชื่อ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักรินทร์ ชนประชา)
หัวหน้าโครงการ
24/ ก.ค./2567

ลงชื่อ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรวัดน์ ต้นสกุล)
ผู้ร่วมวิจัย
24/ ก.ค./2567

ลงชื่อ

(ดร. ปาลิตา สายรัตน์ทองพัฒนพิชัย .)
ผู้ร่วมวิจัย
24/ ก.ค./2567

2. คำอนุมัติและลายมือชื่อของผู้บังคับบัญชาระดับคณะ
3. ให้ใช้เวลาสถานที่อุปกรณ์การวิจัยและอื่น ๆ ที่จำเป็นแก่การดำเนินการวิจัย และกรณีเป็นการทำวิจัยร่วมกันหลายคณะ/หน่วยงาน จะต้องมีการอนุมัติและลายมือชื่อทุกคณะ/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คำอนุมัติและลายมือชื่อของผู้บังคับบัญชาระดับคณะ

.....
.....
.....

ลงชื่อ.....
(.....)
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
...../...../.....